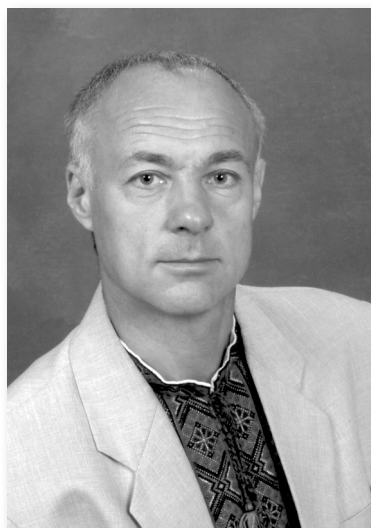

Фольклористика

МИКОЛІ ДМИТРЕНКУ – 60

Микола Костянтинівич Дмитренко – відомий український вчений, письменник, видавець, журналіст, громадський діяч. Він – доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського Національної академії наук України, член Національної спілки письменників України, член Національної спілки краєзнавців України, головний редактор і засновник щомісячного всеукраїнського фольклорно-етнографічного часопису “Народознавство”. Член двох Вчених спеціалізованих рад із захисту докторських дисертацій (в ІМФЕ НАН України та Львівському національному університеті ім. І. Франка). Член редколегій журналів “Народна творчість та етнографія” (2003–2005 – заступник головного редактора), “Київська старовина”, “Міфологія і фольклор” (Львів), “Фольклористичні зошити” (Луцьк). Читав лекції про український фольклор в університеті Сорбонна (2004, м. Париж, Франція).

Лауреат всеукраїнської премії ім. Дмитра Яворницького (2015), премії ім. Івана Патмара Чуваської народної академії наук і мистецтв (2011). Нагороджений золотим орденом М. Нікольського Чуваської народної академії наук і мистецтв (2013), медаллю “Будівничий України” ВУТ “Просвіта”, двома “Подяками” київського міського голови.

Автор понад сорока книжок і брошур, зокрема таких, як “Олександр Потебня – збирач і дослідник фольклору” (1985), “Михайло Панасович Стельмах” (1986), “На крилах народної пісні” (1986, у співавторстві), “Збирачі народних перлин” (1989), “Українські символи” (1994, у співавторстві), “Словник символів” (1997, у співавторстві), “Українська фольклористика: історія, теорія, практика” (2001), “Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми” (2004), “Українська фольклористика: акценти сьогодення” (2008), “Символи українського фольклору” (2011), “Олександр Потебня як фольклорист” (2012), “Українська фольклористика: проблеми методології” (2014). Автор численних статей до енциклопедій, наукових збірників, альманахів про Т. Шевченка, О. Потебню, І. Франка, В. Доманицького, О. Воропая, Г. Танцюру, Явдоху Зуїху, Г. Тютюнника, В. Стуса, В. Голобородька, М. Жулинського, В. Качкана та ін. Упорядник двох десятків збірок, антологій “Українські народні пісні в записах Олександра Потебні”, “Жартівливі та сатиричні пісні” (обидві – 1988),

“Синівська молитва: Вірші та пісні про Матір” (1997), “Народні прислів’я та приказки” (1999), “Народні повір’я” (2000), “Українська історична драма” (2002), “Народні байки”, “Народні загадки” (обидві – 2003), “Українські народні казки”, “Народний сонник” (обидві – 2005), “Народні прикмети” (2006), “Замовляння”, “Голосіння, тужіння, плачі” (обидві – 2007), “Привітання, побажання, тости” (2010), “Народні пісні Хмельниччини” (2014, у співупорядкуванні), “Зброєю сміху: Український народний гумор” (2015) та ін.

Автор книжок прози і поезії: “Допит: Повісті, оповідання” (1989), “Мандрівник: Поезії” (1994), “Материк і море: Поезії” (1998), “Чорна віця: Роман” (1999), “Люблю твій усміх загадковий: Лірика”, “Квіти добра: Поезії” (обидві – 2005), “Іноді...: Поезії” (2012).

Про М. Дмитренка писали академіки М. Жулинський, М. Стельмахович, В. Смолій, літературознавці М. Сулима, О. Астаф’єв, А. Подолинний, письменники В. Дрозд, Є. Гуцало, В. Чудний та ін.

Редакція журналу “Слово і Час” щиро вітає нашого давнього автора Миколу Дмитренка з 60-літтям! З роси й води!

Микола Дмитренко

УДК 398(477)(092)

УКРАЇНСЬКА ФОЛЬКЛОРИСТИКА: АКЦЕНТИ СЬОГОДЕННЯ

У статті охарактеризовано стан сучасної української фольклористики: названо основні наукові центри, проблематику досліджень, здобутки. Основну увагу зосереджено на періоді виходу фольклористики із кризи 1990-х рр., дослідженнях та публікаціях першоджерельних фольклорних матеріалів останнього десятиліття.

Ключові слова: українська фольклористика, відділ фольклористики, методологія, фольклор, архів, експедиція, монографія, збірка.

Mykola Dmytrenko. Ukrainian folkloristics: current accents

The article highlights the current state of Ukrainian folkloristics providing information about basic research centers, main issues of research and achievements. The main focus is on the period of the 1990s when Ukrainian folkloristics was overcoming the crisis, and on the research works and folklore publications of the last decade.

Key words: Ukrainian folkloristics, folklore department, methodology, folklore, archive, expedition, research work, collection.

У системі гуманітарних наук фольклористика в сучасному глобалізаційному просторі набуває дедалі більшої актуальності, адже фольклор як визначальний складник традиційної культури, носій мови і світогляду – універсальний засіб вираження ментальності, важливий чинник формування національної самосвідомості, формування духовного світу особистості, її морально-естетичного розвитку, психологічної самодостатності й комфорту. Предметно-понятійне поле фольклористики у світі розширюється, що засвідчує термін “культурна антропологія”, яким нині подекуди в західноєвропейській і світовій науковій практиці означають і фольклористику, що, на наш погляд, може поглинути не лише назву наукової галузі, а й саму галузь зі своїм об’єктом вивчення.

Вивчення фольклору потребує не лише врахування теоретичних здобутків попередників, а й синтезу професійних знань і нових методологічних підходів, коли йдеться про сутнісні характеристики явищ специфічної форми суспільної свідомості, яка універсально, можна сказати, тотально охоплює багатовіковий шлях формування людини як соціальної та культурної істоти і є діяльним виявом тяглості, неперервності, самотності духовного буття в різноманітних середовищах.

Становлення фольклористики як науки відбулося в період романтизму – в першій половині – середині XIX ст. (видатні представники в Україні: М. Максимович, Й. Бодяньський, М. Костомаров, П. Куліш, А. Метлинський). У другій половині XIX – на початку XX ст. теоретичний потенціал українських учених засвідчив власний іманентний шлях розвитку вітчизняної фольклористики, її академічну фундаментальну сутність, а відтак і європейськість. Визначний внесок в українську фольклористику зробили О. Потебня, М. Драгоманов, П. Чубинський, М. Лисенко, Я. Головацький, І. Франко, М. Павлик, М. Сумцов, Б. Грінченко, Д. Яворницький, В. Гнатюк, П. Житецький, О. Роздольський, Я. Новицький, К. Квітка, О. Андрієвський, М. Грушевський, К. Грушевська, В. Перетц, Ф. Колесса, В. Петров та ін.

Етапи криз і піднесенень властиві українській фольклористиці XX ст. (1917 – 1991). Чи не найбільшим її здобутком була публікація першоджерельних матеріалів: від двох томів “Українських народних дум” К. Грушевської (1927, 1931) до видань 1960-х – 1980-х рр., зокрема академічної серії “Українська народна творчість” (двадцять п’ять томів, вид-во “Наукова думка”), серій “Українські народні пісні в записах письменників” (двадцять збірок, вид-во “Музична Україна”), “Народна творчість” (п’ятнадцять книжок, вид-во “Дніпро”), а також серій “Золоті ключі”, “Бібліотека “Карпати”, “Народна мудрість” тощо.

Звільнена від ідеологічних пут тоталітарної системи, своєрідно формувалася фольклористика незалежної Української держави. Останнє двадцятип’ятиріччя української фольклористики умовно можна поділити на три періоди: 1) пострадянський, інерційний – початок 1990-х рр.; 2) кризовий – середина – кінець 1990-х рр.; 3) вихід із кризи, інтенсифікація (початок XXI ст.).

Першому періодові властива тяглість наукової традиції (передусім другої половини XX ст., коли працювали такі відомі вчені, як О. Дей, І. Березовський, М. Шубравська, О. Правдюк, Г. Нудьга, Т. Комаринець, М. Пазяк, І. Денисюк та ін.). У 1970-і – 1980-і рр. дослідження історії фольклористики поєднувалися з теорією фольклору та збирацькою практикою (експедиційною роботою). Внаслідок цього опубліковано низку ґрунтовних праць, фундаментальних збірок першоджерельних матеріалів, а ще більша кількість зібраного зберігається в архівах.

На початку та в середині 1990-х рр. частково було втрачено потенціал фольклористики у зв’язку зі зміною суспільно-політичного життя, невиробленістю державної ідеології (постколоніальним становищем України), постарінням, відходом відомих учених у кращі світи та переорієнтацією наукових кадрів. Науковці зосередилися переважно на підготовці до друку емпіричних матеріалів. В останні роки радянського періоду (1989–1991) вийшли в серії “Українська народна творчість” три книги корпусу прислів’їв та приказок в упорядкуванні М. Пазяка, надалі видання томів серії на десятиліття було перерване. Підготовка першоджерельних матеріалів академічної серії залишилася на рівні шаф і шухляд. Ознакою кризи у фольклористиці періоду 1990-х є підготовка кадрів найвищої кваліфікації, захищено п’ять докторських і півтора десятка кандидатських дисертацій. Для порівняння: в останнє десятиліття захищено удвічі більше як докторських, так і кандидатських дисертацій.

Початок ХХІ ст. характеризується поступовим відходом від обмеженої методології, розширюється об'єкт фольклористичного пізнання (жанри архаїки, епіки тощо), появою нових форм поширення фольклорних знань (інтернет-фольклор), виходом української фольклористики із кризового стану, певною залежністю від західних наукових моделей та пошуком іманентного шляху розвитку, появою нових підручників, каталогів, започаткуванням фундаментальних академічних проектів і тем.

Львівська фольклористка О. Гінда 2006 р. констатувала, що “десяти років виявилось достатньо для української фольклористики, аби вона “окріпла”, визначилася в своїх “уподобаннях”, себто тенденціях і концептуальних напрямках, відродила свій високий науковий статус, стала самодостатньою” [3, 60]. Чи не занадто ідеалізовано стан української фольклористики в той час, коли, скажімо, наші сусіди, навпаки, засвідчують період кризи у фольклористиці? Так, А. Панченко в доповіді “Фольклористика як наука”, опублікованій до першого Всеросійського конгресу фольклористів 2006 р., висловився досить категорично: “Гадаю, ледь чи хто стане сперечатися з тим, що фольклористика в наші дні переживає серйозну кризу. До того ж не тільки в Росії і “на пострадянському просторі”, а й на Заході” [9, 73].

Дві доповіді під час всеросійських конгресів фольклористів станові української фольклористики присвятила О. Бріцина: “Проблемне поле сучасної української фольклористики” (2010), “Українська фольклористика початку ХХІ століття: проблеми методології дослідження і методики польової роботи” (2014). У другій доповіді авторка досить суб'єктивно й вузько окреслила стан національної фольклористичної науки, не відзначила вагомих здобутків академічної та університетської фольклористики (а це десятки дисертацій, монографічних робіт учених – докторів і кандидатів наук, низка фундаментальних збірок різних жанрів фольклору – дум, голосінь, стрілецьких, весільних пісень тощо), натомість високу оцінку здобули принагідні невеликі статті чи неопубліковані праці окремих дослідників. Деяка “методологічна розгубленість” в українській та й світовій фольклористиці, на думку О. Бріциної, симптоматична й навіть продуктивна, оскільки передбачає можливість реального прориву в майбутньому [2, 98-112]. Такий погляд фактично солідарний із положенням А. Панченка про кризу, гіпотетика щодо “прориву в майбутньому” наївна: процес наукового осмислення безперервний, цей “прорив” твориться нині. “Методологічна монолітність” фольклористики радянської доби чи “методологічний плюралізм” сучасної науки – закономірний процес, у якому є позитиви й негативи. Проте, на мій погляд, не варто самопринижено констатувати, що українська фольклористика належить до “числа другорядних”, навіть якщо й “активно намагається” з нього вийти й “відвоювати своє особливе місце в гуманітарній сфері” [2, 110].

Сучасний стан української фольклористики можна кваліфікувати як період інтенсифікації, поступового виходу із кризи, якому властиві поглиблене вивчення давніх і нових пластів фольклору, видожанрових та оказіонально-функціональних змістоформ, увага до об'єктивної історії наукової галузі. З'ясовано чимало щодо природи фольклору, його пізнавальних можливостей, національної та жанрової специфіки, функціонування в обрядах, комунікативної ролі в межах суспільства, родини, міжособистісних взаємин тощо. Актуалізовано чимало проблем гуманітарної сфери у зв'язку з поглибленим виявленням у традиційній культурі тих феноменів, що можуть гідно репрезентувати українців у світовому культурно-мистецькому інтеграційному процесі. Визріла необхідність активізації фундаментальних досліджень та публікацій першоджерельних матеріалів з архівів, експедиційних записів, підготовки наукових кадрів тощо. Чимало в Україні роблять у цьому плані такі наукові осередки, як відділи

фольклористики двох установ Національної академії наук України – Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського (м. Київ, завідувач відділу, професор М. Дмитренко), Інституту народознавства (м. Львів, завідувач відділу, професор В. Сокіл); Інститут культурної антропології (м. Луцьк, директор, професор В. Давидюк); кафедри фольклористики Інституту філології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка – КНУ (завідувач кафедри професор О. Івановська), Львівського національного університету ім. Івана Франка – ЛНУ (завідувач кафедри професор В. Івашків).

В Україні функціонують три спеціалізовані вчені ради із захисту докторських дисертацій зі спеціальності 10. 01. 07 – фольклористика: в ІМФЕ НАН України, в Інституті філології КНУ та на філологічному факультеті ЛНУ. У сучасній фольклористиці працюють такі відомі вчені, як С. Грица, А. Іваницький, С. Росовецький, Л. Копаниця, Н. Малинська, В. Погребенник, О. Бріцина, Г. Довженок, О. Івановська, Л. Єфремова, Л. Мушкетик, О. Микитенко, Л. Вахніна, Н. Лисюк, Л. Іваннікова, Л. Козар, О. Шалак (м. Київ), Р. Кирчів, В. Сокіл, Ганна Сокіл, В. Івашків, М. Чернопиский, Я. Гарасим, О. Гінда, Л. Підгорна (м. Львів), В. Качкан (м. Івано-Франківськ), В. Давидюк, Л. Семенюк (м. Луцьк), І. Павленко (м. Запоріжжя), І. Хланта, І. Сенько, М. Бочко (Закарпаття), О. Вертій (м. Суми), С. Шевчук, В. Ковальчук (м. Рівне), Ж. Янковська (м. Острог), О. Смоляк, О. Лабашук, Мар'яна та Зоряна Лановики (м. Тернопіль), М. Красиков, В. Осадча (м. Харків), П. Будівський (м. Луганськ), С. Китова, О. Киченко, Н. Ярмоленко (м. Черкаси), І. Зварич, В. Костик (м. Чернівці), А. Подолинний, І. Руснак (м. Вінниця) та ін. Варто назвати поважні імена тих, хто недавно безпосередньо впливав на стан розвитку наукової галузі й підготовку молодих спеціалістів, але завершив свій земний шлях: І. Денисюк, І. Остапик, Л. Дунаєвська, В. Бойко, О. Таланчук, Ф. Кейда, М. Грицик, В. Буряк, Т. Колотило, О. Ошуркевич, Г. Дем'ян, С. Мишанич, Н. Шумада, О. Павлов, Й. Федас, В. Чабаненко...

Сформоване потужне покоління молодших фольклористів: С. Пилипчук, О. Кузьменко, О. Харчишин, Є. Лунь, З. Кудрявцева, І. Грищенко, О. Мікула, О. Чікало, Г. Василькевич, О. Наумовська, Р. Марків, І. Коваль-Фучило, І. Гунчик, Ю. Шутенко, С. П'ятаченко, С. Філоненко, З. Марчук, В. Дяків, С. Маховська, М. Вовк, А. Вовчак, Н. Пастух, О. Юзефчик, Я. Вернюк, Л. Снігирьова, М. Набок, В. Козловський, І. Збир та ін.

Чималий внесок у вивчення та пропаганду фольклору належить фахівцям обласних центрів народної творчості, які проводять наукові конференції, фестивалі, збирають і видають зразки нематеріальної традиційної культури. До найактивніших належать ОЦНТ Вінниці, Івано-Франківська, Рівного, Луцька, Херсона, Сум та ін. В Україні в останні роки діють двісті шістьдесят чотири міжнародних, всеукраїнських, обласних фестивалі, конкурси традиційної культури. Така “роздрібленість” засвідчує активну роботу на місцях, проте Україну як державу може гідно презентувати у світі великий, об’єднаний фольклорний фестиваль (традиційної культури) на зразок бразильського карнавалу, який одночасно протягом двох-трьох днів відбуватиметься влітку по всій країні з найбільшою концентрацією в Києві як столиці. Це аж ніяк не зашкодить фестивалям “Берегиня” в Луцьку, “Коляда” в Рівному, “Країні мрій” у Києві та іншим. Зате зміцнить міжнародний всесвітній імідж України, змінить погляди багатьох на традиційну культуру як на культуру модерну, живучу, перспективну. Необхідно розвіяти міф про меншовартість народної культури, міф про українську “шароварщину”, витворений українофобами в останні десятиліття. Логічно, що в цьому контексті діячі культури пропонують запровадити на державному рівні Свято української пісні, пов’язане з появою “Червоної рути” В. Івасюка.

Українська фольклористика перебуває в тій стадії розвитку, коли змінюється традиційна парадигматика досліджень, з'являються нові підходи до розуміння архаїки – магічних, ритуальних, обрядових пластів фольклору. Особливої актуальності набуває фольклор, безпосередньо пов'язаний з історією, соціальними катаклізмами тощо. Вагоме слово фольклористів допомагає суспільству збагнути чимало нового, того, що раніше заборонялося для вивчення. Передусім це стосується фольклорних джерел, пов'язаних із мовою, побутом, загалом світоглядом, особливо – з національною специфікою усної творчості, що явила світові шедеври не тільки обрядові, а й соціально-побутові (думи, пісні історичні, козацькі, чумацькі, стрілецькі, сатиричні тощо), твори про Голодомор, національно-визвольні змагання українців.

Крім методологічно важливих наукових студій у царині елітної науки – фольклористики, варто відзначити публікації фольклору, що їх підготували М. Зінчук (сорок томів народних казок – вісім тисяч зразків у запису й упорядкуванні, 2002 – 2013 вийшла у світ половина цієї кількості книжок), С. Грица (однотомник “Українські народні думи”, 2007), А. Іваницький (“Історична Хотинщина”, 2007, “Хрестоматія з українського музичного фольклору”, 2008, “Пісні з родин і хрестин”, 2013), І. Неїло (“Народні казки, записані Петром Івановим”, 2003), І. Хланта (“Ой видно село: Народні пісні села Арданово”, 2003, “Пісні Іршавщини”, 2005, “Співайте Богові нашому, співайте”: Духовні пісні Закарпаття”, 2008, “Народні пісні українців Банату (Румунія), 2009, “Пісня – то моє життя. Українські народні пісні з голосу Анни Опришко”, 2013, “Пісня над Дунаєм: Народні пісні русинів (українців) Сербії”, 2014), “Пісенна хвиля Оглядова: Українські народні пісні с. Оглядів Радехівського району Львівської області” (2015), В. Сокіл (“Історичні перекази українців”, 2003, “Львів в українському фольклорі”, “Народна проза в записах Івана Франка”, 2006), “Народні пісні з голосу Параски Павлюк” (2009), О. Кузьменко (“Стрілецькі пісні”, 2005), Л. Єфремова (“Народні пісні: Записи Людмили Єфремової”, 2006, “Народні пісні Житомирщини”, 2012), І. Коваль-Фучило (“Голосіння”, 2012), “Від коліскової до лебединої. Народні пісні в записах Віктора Кириленка” (2014, упорядник М. Долгов, м. Дніпропетровськ), “Витоки: Матеріали фольклорної експедиції” (2014, упорядники Г. Ступінська, Т. Скуратко, В. Ступінський, м. Тернопіль), Л. Єфремова і М. Дмитренко (“Народні пісні Хмельниччини”, 2014) та ін. До найновіших публікацій належить упорядкована нами збірка українського народного гумору “Зброєю сміху” в серії “Бібліотека українського воїна” (2015).

В Україні виходить низка спеціальних фахових періодичних видань – збірники наукових праць, часописи: “Література. Фольклор. Проблеми поетики” (Інститут філології КНУ), “Актуальні проблеми фольклору і літератури” (Донецький національний університет), “Етнокультурна спадщина Полісся” (м. Рівне), “Матеріали до української етнології”, “Народна творчість та етнологія”, “Народознавство” (м. Київ, ІМФЕ НАН України), “Київська старовина” (м. Київ), “Народознавчі зошити”, “Міфологія і фольклор” (м. Львів), “Фольклористичні зошити” (м. Луцьк) та ін.

Уперше в українській фольклористиці зусиллями фольклористів ІМФЕ НАН України за нашою редакцією та редакцією етномузиколога С. Грици підготовлено до видання академічний корпус “Українських народних дум” у п'яти томах. Перший фундаментальний том дум раннього козацького періоду побачив світ 2009 р. [11], другий том підготовлено до друку, вихід цього та наступних томів, на жаль, затримується не з вини упорядників.

У відділі фольклористики вперше підготовлено узагальнюючу працю у двох томах “Українська фольклористична енциклопедія” (принагідно зазначимо,

що наші колеги-сусіди енциклопедію у двох томах “Білоруський фольклор” 2006–2007 рр. опублікували; у Львові 2007 р. видруковано “Малу енциклопедію українського народознавства”; у Тернополі 2008 р. побачив світ словник-довідник “Українська фольклористика”). До енциклопедії, що нині готується до друку, ввійшли статті про персоналії (про дослідників, збирачів, носіїв фольклору, кобзарів та лірників тощо); вміщено статті про терміни й поняття, що розкривають природу фольклору, його функції, жанрову специфіку, поетику, естетику, зв’язок із мовою, літературою, філософією, іншими мистецькими та світоглядними явищами.

На початку ХХІ ст. в українській фольклористиці помітно активізувався напрям, пов’язаний із дослідженням її історії. Детермінований нагальною потребою осмислення відомої класичної наукової спадщини на новому рівні і за нових умов суспільного буття та розвитку інноваційних технологій, світового інформаційного “сплеску”, а також необхідністю переоцінки праць діячів науки і культури минулого та прагненням виявити невідомі матеріали, що стосуються як записів фольклору, так і доробку визначних чи призабутих постатей, цей напрям своїм вивченням охопив двохсотлітній період, забезпечив пізнання окремих періодів розвитку науки про усну традиційну творчість, чималої кількості дослідників і збирачів. Відповідно 2004 р. опубліковано монографію М. Дмитренка “Українська фольклористика другої половини ХІХ ст.: школи, постаті, проблеми”; відділ фольклористики ІМФЕ НАН України видав колективну монографію “Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме” (2008), створює “Історію української фольклористики”. Видано навчальний посібник Я. Гарасима “Нариси до історії української фольклористики” (2009), В. Давидюка “Лекції з українського фольклору” (2009), монографії Ганни Сокіл про фольклористику в Галичині, Л. Козар про Б. Грінченка, О. Шалак про А. Димінського та про фольклористику Поділля, Л. Іваннікової про фольклористику Півдня України та про Я. Новицького, Я. Вернюк про фольклористику Волині, Л. Снігірьової про історичні пісні, О. Кузьменко про стрілецькі пісні, О. Харчишиної про пісенний фольклор Львова, О. Чікало про співанки-хроніки, О. Мікули про Олену Пчілку і фольклор, І. Збір про українські записи Оскара Кольберга та ін. Нещодавно опубліковано три томи “Каталогу українського пісенного фольклору” Л. Єфремової, два томи фольклорно-етнографічних матеріалів у запису В. Кравченка та його кореспондентів, листування Ф. Колесси з М. Азадовським, три наші монографії – про О. Потебню як фольклориста (2012), “Символи українського фольклору” (2011), “Українська фольклористика: проблеми методології” (2014) та колективна монографія відділу фольклористики “Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування” (2014). Вийшов ряд інших помітних праць: Н. Ярмоленко “Український героїчний епос: динаміка традиції” (2010), С. Росовецький “Тарас Шевченко і фольклор” (2011), І. Гунчик “Український магічно-сакральний фольклор” (2011), Л. Семенюк “Народна обрядова творчість Шацького поозер’я” (2012), О. Лабащук “Натальний наратив і усна традиція” (2013), С. Пилипчук “Фольклористична концептосфера Івана Франка” (2014), А. Іваницький “Польові зошити. Фольклористичні розвідки. Рецензії” (2014), І. Коваль-Фучило “Українські голосіння: антропологія традиції, поетика тексту” (2014), М. Набок “Українські народні думи: особливості національного характеру і типологія героя” (2014), М. Вовк “Фольклористика у класичних університетах України (друга половина ХІХ – перше десятиліття ХХІ ст.)” (2014), М. Пошивайло “Гончарний код українського фольклору” (2015), “Сюжетний показник українських народних казок” М. Андреева (2015, упорядник С. Карпенко) тощо.

Помітний внесок у наукову галузь здійснюють фольклористи з української діаспори (М. Мушинка, І. Ребошапка, Б. Медвідський, Н. Кононенко, А. Нагачевський, І. Головаха, М. Чернявська та ін.).

Публікації наукових досліджень та першоджерельних матеріалів засвідчують: фольклор не втрачає свого комунікаційного, пізнавально-інформаційного, етико-виховного, естетичного, розважального значення. Поряд із функціонуванням традиційних пластів фольклорної творчості, що побутують безпосередньо в усній формі й передаються від покоління до покоління, існують інші способи його життя – донесення нематеріальної традиційної культури до сучасників через публікації зразків у збірках, випуск аудіопродукції, відео-телепродукції, електронних версій (компакт-дисків, мультимедійних носіїв), фольклорні фестивалі, через інтернет. Крім того, фольклор як своєрідна форма суспільної свідомості не зникає, це не тільки ритуалізовано-функціональна традиційна спадщина минулих віків чи десятиліть, а і творчість сучасників (скажімо, майданний фольклор; фольклор війни – учасників АТО, переселенців; фольклор певних професійних середовищ, соціальних груп, повсякденних мовленнєвих ситуацій).

Таким чином, стають актуальними проблеми вивчення фольклору в національному часопросторі, міжнаціональних, міжетнічних, міжкультурних зв'язках. Більшої уваги потребує зв'язок академічного наукового дискурсу з навчально-освітньою практикою. Назріла необхідність підготовки нових підручників, посібників, фольклорних антологій, хрестоматій, збірок за архівними даними. Не варто послаблювати польову експедиційну практику й видання зібраних матеріалів (тут добрим прикладом виступає діяльність ужгородського фольклориста І. Хланти). Має стати нормою наукового життя проведення щорічних всеукраїнських і міжнародних фольклористичних конференцій, симпозіумів та участь українських фольклористів у міжнародних заходах у близькому та далекому зарубіжжі.

До особливо актуальних наукових проблем належать методологічні, яким в українській фольклористиці (як, зрештою, і в інших гуманітарних науках), на жаль, приділяється уваги дуже мало. Ідеться про перегляд поглядів на фундаментальні терміни і поняття, про природу фольклору, його специфіку, форми реалізації в сьогоденні. Відтак фольклор як система цінностей традиційної культури і форма сучасного світорозуміння, світовідчуття та світовідтворення, форма самоорганізації емоційного, інтелектуально-раціонального життя соціуму й надалі не має втратити свого значення.

Фольклор як універсальна динамічна система потребує інтенсивного пошуку відповідних методологічних підходів, а не регресивної концепції списання традиційної культури в архів історії, що бачимо в деяких учених – адептів глобалізаційних процесів на прикладі витворення псевдонаукового поняття “постфольклор” [8, 2-4]. У висновку своєї провокативної статті “Після фольклору” С. Неклюдов про фольклор, що побутує нині, ставить три запитання із пропозицією застосування нового терміна: “Та годі, чи фольклор усе це? Точніше, чи підходить цей слухняний нам термін для позначення матеріалу, що так змінився? А може, правильніше вважати, що “епоха фольклору” (спочатку “архаїчного”, а потім і “класичного”) назавжди минула, і перед нами – абсолютно нове явище, якому варто шукати відповідну назву, ну, скажімо, пост-фольклор?” [8, 4].

Пропагуються також невдалі терміни “усна література”, “третя культура”, “низька культура”, “антифольклор”, “нова етніка” тощо. Намагання “вписувати” фольклор у широкі межі культурної антропології, культурології чи навіть етнології можуть призвести до втрати окремого наукового напрямку предметного вивчення феноменального явища людства. Протягом майже двох століть у гуманітарному дискурсі сформовано окрему наукову дисципліну –

фольклористику зі своєю методологією досліджень, зі своїм об'єктом вивчення. Не варто "розформувати" наукову галузь про унікальну сферу життєдіяльності народів, яка лежить у фундаменті культурної самобутності. Ще у другій половині XIX ст. геніальний український учений-філолог, професор харківського університету О. Потебня писав: поезія (фольклор) "живе скрізь, щогодинно і щохвилино, де говорять і думають" [10, 59]. Потебнівська концепція безсмертя народної творчості як творчості "повсюдної, безперервної", пов'язаної з мовною діяльністю, світоглядом, залишається актуальною.

Зрозуміло, що фольклор нині – це не первісний синкретизм, не призабута ритуально-обрядова архаїка й епічна середньовічна героїка, а динамічна традиція, що органічно одні явища консервує, кладе в запасники, інші з пасиву перетворює в дієві інструменти впливу на суспільну свідомість, ще інші – нові – долучає й випробовує на функціональну здатність та міцність тощо. Відтак пізнання фольклору як динамічної системи має додавати дослідникам чимало нових знань та фахового оптимізму. Сучасний американський вчений А. Дандес підтвердив постулат О. Потебні: "Фольклор універсальний: був завжди і, мабуть, буде завжди" [4, 13]. Російський філософ-культуролог А. Каргін також вважає, що кожна людина – "фольклорна", тобто носій фольклору: "Практично кожна людина – носій фольклору, коли використовує в повсякденному мовленні прислів'я та приказки, виконує народну пісню під час святкового застілля, розповідає чи надсилає знайомим електронною поштою нові анекдоти" [6, 5; 7, 190].

Отже, префікс "пост" застосовувати до поняття "фольклор", як і до поняття "мова", нема підстав. За нашим визначенням, фольклор – повсякденний вияв народного світогляду як елемента суспільної свідомості, що реалізується в мовленнєвих, словесно-музичних (пісенних, речитативних), ритуально-обрядових, ігрових, функціонально-змістових і жанрових формах; він має пізнавальну, інформаційно-комунікативну, утилітарно-практичну, ідентифікаційну, навчально-виховну, естетичну, розважальну, консолідуючу, прогностичну та інші функції, твориться й поширюється, як правило, у варіантах (виняток становлять деякі обрядові, паремійні зразки). Важливі ознаки фольклору: анонімність (імперсональність) творення, колективність, традиційність (тяглість, стабільність), змінність (імпровізаційність, трансформація), ідеальність, консервація, актуалізація, мовна ідентичність, національна (етнічна) належність. Окремим групам зразків фольклору властивий синкретизм (поєднання мовленнєвих, словесно-музичних, ігрових, танцювальних, мімічних та ін. елементів). Творцями, носіями фольклору є кожен представник людської спільноти (соціолокального середовища), передусім – естетично розвинута особистість із феноменальною пам'яттю, даром оповідача, співака, знавця обрядово-звичаєвої сфери тощо. Зразки фольклору поширюються як певні знання, уявлення, фантастичні й реалістичні твори індивідуально та колективно (різною кількістю осіб – дуєтом, тріо, ансамблем, гуртом). Мовленнєвим, оповідним групам зразків фольклору властива лише індивідуальна форма виконання-поширення (паремії, казки, легенди, перекази, оповідання, анекдоти і т. п.). Словесно-музичні зразки поширюються як індивідуально, так і колективно [5, 44-65].

Маємо активно протистояти ідеям нівеляції національної традиційної культури, тієї культури, яка рідною мовою формувала світогляд, менталітет народу, його ідеали, обряди, звичаї, а також збагачує світову культуру унікальними творами. Відкритість традиційних форм культури до нових явищ – свідчення живучості фольклору, розширення світоглядних уявлень, фольклорної свідомості, ціннісних орієнтацій в епоху інформаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Брицька А. Ю.* Проблемное поле современной украинской фольклористики // *Навстречу* Второму всероссийскому конгрессу фольклористов. – М.: Госуд. респ. центр русского фольклора, 2010. – С.63-76.
2. *Брицька А. Ю.* Украинская фольклористика начала XXI века: проблемы методологии исследования и методики полевой работы // *Навстречу* Третьему всероссийскому конгрессу фольклористов: Сб. науч. ст. – М.: Госуд. респ. центр русского фольклора, 2013. – С.98-112.
3. *Гінда Олена.* Теоретичні засади зарубіжної фольклористики кінця XX – початку XXI століть: спроба синхронного зрізу (на матеріалі російських досліджень) // *Вісник Львівського університету.* – Серія філологічна, 2006. – Вип. 37. – С.59-65.
4. *Дандес А.* Фольклор: семиотика и/или психоанализ: Сб. ст. / Пер. с англ.; сост. А. С. Архипова. – М.: “Восточная литература”, 2003. – 279 с.
5. *Дмитренко М.* Українська фольклористика: проблеми методології. – К.: Паливода А. В., 2014. – 364 с.
6. *Каргин А. С.* Современный фольклор: на подступах к изучению // *Фольклор XXI века: Герои нашего времени:* Сб. статей / Сост. М. Д. Алексеевский. – М.: Госуд. респ. центр русского фольклора, 2013. – С.5-12.
7. *Мороз А. Б.* Несуществующий предмет // *От конгресса к конгрессу. Навстречу* Второму всероссийскому конгрессу фольклористов: Сб. материалов. – М.: Госуд. респ. центр русского фольклора, 2010. – С.184-192.
8. *Неклюдов С. Ю.* После фольклора // *Живая старина.* – 1995. – №1. – С.2-4.
9. *Папченко А. А.* Фольклористика как наука // *Первый всероссийский конгресс фольклористов:* Сб. докладов. – М.: Госуд. респ. центр русского фольклора, 2005. – Т.1. – С.72-95.
10. *Потебня А. А.* Из записок по теории словесности. – Х.: Издание М. В. Потебни, 1905. – 649 с.
11. *Українські народні думи:* В 5 т. – Т.1: Думи раннього козацького періоду / Упоряд. М. К. Дмитренко, Г. В. Довженок (тексти), С. Й. Грица (мел.); передмови: М. К. Дмитренко, С. Й. Грици; статті, коментарі, примітки Г. В. Довженок, А. Ю. Ясенчук, Т. М. Шевчук, О. І. Шалак, Н. М. Пазяк, І. І. Кімакович; за заг. ред. М. К. Дмитренко, С. Й. Грици. – К.: ІМФЕ НАН України, 2009. – 856 с.

Отримано 1 листопада 2015 р.

м. Київ

